
KÖDÖBÖCZ GÁBOR

**„RIGÓFÜTTYNEK VOLNA JÓ/ LENNI BÁR EGY HANGNAK”
EMPÍRIA ÉS FANTÁZIA KÁNYÁDI SÁNDOR
GYERMEKVERSEIBEN**

A testnek van háza. Úgy hívják, hogy lakás. A léleknek is van háza. Úgy hívják, hogy vers. És amiként a test otthonra lelhet a lakásban, a lélek is otthonra találhat a versben. Adott esetben Kányádi Sándor makulátlan szépségű, nemegyszer keresetlen egyszerűségű gyermekverseiben, melyek az esztétikai gyönyörűség és nyelvi élmény mellett a táj-ember-kultúra szerves egységét is példázzák. Amit ugyanis Tamási Áron vallomásában olvashatunk („Az én írói természetemre különösen jellemző, hogy székelynék születtem”), azt akár Kányádi Sándor is írhatta volna. Verseinek tárgyi világa és finom nyelvi strukturáltsága, a fölnevelő tájháza értékjelképekben testet öltő miliője, a költemények értékszerkezete és összetéveszthetetlenül egyéni metaforikája mindenél meggyőzőbben bizonyítja ezt.

A gyermek-felnőtt reláció szempontjából lehet fontos a *Kirakják a fát* című József Attila-vers egyik megrendítő szöveghelye. („A kis kölyök, ki voltam, ma is él/ s a felnőttet a bánat fojtogatja;/ de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél/ s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja”). A fájdalom zsenijétől idézett versrészlet az egzisztenciális vonatkozásokon túl arra is rávilágít, hogy a lét-, a világ- és önmegértés nélkülözhetetlen feltétele, hogy a felnőtt ember beszélő viszonyban legyen gyermekkori énjével. Költő esetében ez még inkább kívánatos, hiszen a lírikus (jelen esetben Kányádi Sándor) legfőbb törekvése és legnagyobb erénye, hogy saját növéstervére figyelve pontosan próbálja olvasni önmagát. Legfőképpen azért, hogy azonos lehessen a saját tehetségével, és megfejtse a költői emlékezet fekete dobozát.

Kortárs költők, jelentős pályatársak Kányádi-élménye is azt mutatja, hogy Kányádi Sándor életművében a gyermeki látásmód és világérzékelés meghatározó súllyal van jelen. Közülük Nagy Gáspár: *Mi volna évei mögött?*; Kovács András Ferenc: *Vándordallam*; illetve Farkas Árpád: *Kányádi Sándornak* című versét emelem ki. A példák sorát a Székelyföld 2009 májusi számában megjelent, a 80 éves Kányádi Sándort köszöntő versekkel bővíthetjük tovább: Ferencz Imre: *Két vers* (Gyermekvers; Apokrif); Iancu Laura: *Akkor minden szép lesz*; Lackfi János: *Világ-iszák*.

Sokatmondó az is, hogy a Kaláka-Kányádi (könyv és CD) tizenkilenc verse között tizenegy gyermekvers található. A Gryllus testvérek és Huzella Péter fémjelezte formáció remekbeszabott megzenésítésekben muzsikálja ki a ritmust és a dallamot az alábbi versekből: *Sóhajtás*; *Elszálltak*; *Szemerkél az őszi eső*; *Faragott versike*; *Alma*; *Feketerigó*; *Betemetett a nagy hó*; *Az elveszett követ*; *Birka-irka*; *Tarlón tűzok lépeget*; *Három székláb*. Jellemző, hogy a felsorolt versek

közül több is szerepel a népszerűségi listák élén, továbbá általános iskolai tankönyvekben és gyermekvers antológiákban. A Kányádi-lírából készült versválogatásokat is érdemes szemügyre venni. Kovács András Ferenc 2004-es válogatásában (*Noé bárkája felé*) vezérversként olvasható a *Sóhajtás*, a Bertha Zoltán szerkesztette kötetben (*Kányádi Sándor válogatott versei*, 2004) a *Nyergestető* és az *Útravaló* ének szólítja meg a legifjabbakat, az előzővel azonos címet viselő, Tarján Tamás által jegyzett válogatásban (2000) pedig az iménti versek mellett a *Szitakötő tánca*; *Mi lennék*; az *Őszeleji kívánság*; *Az elveszett követ* és a *Szarvasítató* képviseli a gyermekvers műfaját.

A tetszés szerint folytatható listán - anélkül, hogy parttalaná válna a fölsorolás - néhány különösen emlékezetes, nyelvileg is roppant leleménnyel megformált alkotás még feltétlenül helyet követel magának: *Kicsi legény, nagy tarisznya*; *Kicsi faluból való vers*; *Krumplis mese*; *Mátyás-napi vásár*; *Nyári alma ül a fán*; *Szeptemberi töprengés*; *Volna*; *Árva bárány*; *Kilenc kecske*; *Ha én zápor volnék*; *Tűvé-tevő*; *Volt egyszer egy ember*. Mindenekfölött pedig a létezés lüktetését, az évszakok áttünését zenei architektúrájú szerkezetben, fokozottan természet- és valóságközeli szemléletmód jegyében megragadó versciklus, a *Küküllő-kalendárium*, amely a kulturális emlékezet által átmentett nyelvi és világképi archaikum, illetve a 20. századi transzszilván bukolika ölelkezéséből (oszilláló szintéziséből) teremti meg a létbeli otthonosság eszményinek tetsző modelljét.

Kányádi Sándor szülőföldhöz kötődő értékjelképei között kitüntetett szerepet töltenek be a hely szellemét, a *couleur locale*-t, vagyis az erdélyiséget transzparens módon kifejező olyasféle folyónevek, mint például a Maros, Nyárad, Olt, Szamos, Nyikó és Küküllő. A költő magánmitológiájában különösen fontos, már-már szakrális szimbólummá emelkedő Küküllő számos vers (*Megrozzant az öreg malom*; *Nagyküküllő*; *Vágy*; *Halottak napja Bécsben*) szemantikai rendjében dominál, a Küküllő-kalendárium című évszaksoroló versfüzérben pedig abszolút viszonyítási pontként, afféle „imago mundi”-ként jelenik meg a szülőföld oly kedves folyója.

A „minden más táj csak óceán/ ez itt a föld/ a föld nekem” egy korábbi versben meg-fogalmazott vallomása ebben a kompozícióban is lebírhatatlan erővel tör felszínre: „Kékellő Küküllő,/ kökényszemű tündér./ Szívemhez, nyelvemhez/ hozzáédesültél./ Járhatok akárhol,/ minden folyóparton/ a te nyárelői/ susogásod hallom”. „A szerelmes földrajz” és példaszerű hűség eme artistikus szépségű hitvallása nem hagy kétséget afelől, hogy a világban levésnek az otthonlét a legfőbb értelme. A Küküllővel szimbolizált szülőföld azt a szakrális helyet jelenti, ami pótolhatatlan, egyetlen és örök. Az óceánként egybefolyó „idegen” tájak és ismeretlen vidékek halmazából amolyan zárványszerű szigetként, a létezés centrumaként emelkedik ki a mindig visszaváró, a megtartó és maradásra bíró egyetlen „hely”, a mitikus, mágikus és intellektuális tartalmakat egyidejűleg kifejező szülőföld.

A mindenünnen hazagondoló lírai alany a vezérmetaforává emelt Küküllő képében a lényegi állandóság, az örökké magunkban hordozott bensőséges

mikrovilág tárgyi mivoltában való megragadhatóságát, tényleges fizikai közelséget fejezi ki. Ebbéli minőségében a komplex élmény- és érzékenységformákat magába sűrítő Küküllő erkölcsi, ontológiai és metafizikai tartalmakkal földúsulva jelenik meg. A valahova tartozás tudata, az otthon-levés biztonsága ugyanis a személyiség identitását, a világban és létben való eligazodás képességét jelenti. Kányádi Sándor inkább gyermekolvasóknak szánt, de a felnőtt korosztályoknak is maradandó élménnyel szolgáló lírai kalendáriuma újfent arról győzhet meg bennünket, hogy erős kötődések, éltető források, eltéphetetlen gyökerek és titkos hajszálerek nélkül lelki egészségről, emberi teljességről és hiteles létezésről aligha lehet szó.

Az évszakok ciklikus rendjét követő, a mikro- és makrovilág látható és láthatatlan metamorfózisait bensőséges líraisággal és érzékletes pontossággal leképező *Küküllő-kalendárium* tizenkét verse az év tizenkét hónapjának felel meg. Kányádi Sándor természet-festő, tájleíró költészetének 1989-ben született remeke úgy kapcsolódik a magyar irodalmi hagyományhoz (Fazekas, Csokonai, Petőfi, Arany, Tompa), hogy eközben a hasonló kortárs művekkel (Csanádi Imre: *Kergetőző négy testvér*; Szilágyi Domokos: *Naptár*; Németh István Péter: *Virágnaptár Ildikónak*) párbeszédet folytatva meg is újítja, számottevő vívmányokkal gazdagítja a hagyományt.

A *Küküllő-kalendárium* forrásvíz ízű, hegyipatak tisztaságú értékvilágát, az évszakok titokteljes misztériumát, a természet ezer csodával teljes romlatlan idilljét, ember és táj organikus egységét maradandó esztétikai érvénnyel és reveláló élményszerűséggel csak olyan költő eleveníthette meg, aki már kisgyerekkorától megtanult a tájra figyelni és a természettel együtt lélegezni. A külső tárgyi világ jelenségeinek, folyamatainak, apró rezdüléseinek gyermeki lélekkel, mikrorealista részletességgel való számbavétele kizárólag csak alapos és pontos megfigyelés, szeretetteljes elmélyültségre valló szemlélődés révén képzelhető el. Az Édenként megélt Küküllő-menti világból nyert empirikus élmények s tapasztalatok jelentőségét aligha lehet eltúlozni, hiszen mindenki azt veszi észre a világból, amire korán megtanult figyelni, és amit idejében megtanult néven nevezni. Nyilvánvaló, hogy Kányádi Sándor életében a természet, a tárgyi világ megismerése, birtokbavétele idejekorán megtörtént, s ebből aztán költőként is igen sokat profitált. A Küküllő-kalendárium antropomorf módon átlényegített/átlelkesített rendkívüli kép gazdagsága, a versciklus hézagtalanul zárt, életes természetességgel, breviáriumszerű bőséggel áradó pazar metaforikája mindennél beszédesebben árulkodik erről.

Az évszaksoroló, hónapos verseket tartalmilag-logikailag a szülőföld Küküllő nevű folyójának folyamatos változásai fűzik egybe. A szemlélet tárgyával való maradéktalan azonosulás az egzaltációval érintkező megragadottságot, az entuziazmusszal rokon áhítatot sugározva teremti meg a külső és belső táj tökéletes összhangját, a székely bukolikával fémjelezhető természet- és létszemlélet kontemplatív nyugalalmát. A harmonikus világrendet kozmogóniai beágyazottságban, egyetemes távlatokban, kivételes élménysűrűséggel és roppant meg-

jelenítő erővel kifejező kompozíció festőpoétai/poétafestői kvalitásokat csillogtatva árnyalja és gazdagítja a Fekete-piros, illetve a Napsugár-versek költőjéről alkotott képünket.

Az ismétlés, a párhuzam és gondolatrítmus szabályai szerint fölépülő Küküllő-versek atmoszféráját és partitúráját a versszakok élén álló s afféle szövegszervező erőközpontként funkcionáló tételmondatok határozzák meg. A folyó hónapról hónapra követhető anatómiai ábrája, a Küküllőhöz kapcsolódó életvilág metamorfózisos áttűnésekben zajló folyamatos változása a mindezt plasztikusan és expresszíven megjelenítő igei paradigmákban (fázik, reszket, vacog, szajzik, beállt, enged, zajlik, árad, ázik, kékell, ballag) tárul elénk. A körforgásszerűség, a ciklikusság és teljesség képzetét keltő állítmányi szerkezetek az antropomorfizáló-animizáló szemléletet tükröző megszemélyesítésekkel, telitalálatos metaforákkal és egyéb szintagmákkal kiegészülve nyerik el a végső értelmüket, s a lehető legteljesebb, az ultrahangokra is kiterjedő jelentésüket. A versvilág kontextuális összefüggésrendjét alkotó, atmoszférikusan jelentéses, minden esetben a Küküllőre vonatkozó szövegelemek közül olyasfélékre gondolva, mint például „lúdbőrös a háta”; „sovány, hórihorgas”; „éjjel-nappal fázik”; „jégpáncél van rajta”; „helyen-helyen kásás”; „vonszolódva lépdél”; „előnti a berket”; „paskolja a zápor”; „meg-megállva baktat”; „vize, mint a vászon,/ egy nagy szövőszéken/ fordul át a gáton”.

A tizenkétszer öt strófát tartalmazó 240 sornyi szövegben a Kányádi Sándor költészetéből ismerős állandó szemléleti elemek, a költő értékvilágát kifejező értékjelképek változatos, gazdag tárháza lelhető föl. A vissza-visszatérő, s az ismétlődés révén a versfüzérnek dramatikus, zenei szerkezetet kölcsönző motívumok közül említék néhányat: nap, hold, ég, csillag, évszakok (ősz, tél, tavasz, nyár), természeti jelenségek (szél, szellő, eső, zápor, köd, pára, jég), az állatvilág más Kányádi-művekben is felbukkanó kedves szereplői (szarvas, ló, halacsák, békák, fecske, rigó), a komplexebb jelentéssel bíró, világképi szempontból is megkerülhetetlen toposzok (fák, fűzfák, csönd, hó, fény, árnyak, legény, bot, pásztor, furulya, rigófütty, szív, nyelv). A felsoroltak között akad jónéhány szakrális szimbólum is (nap, hold, csillag, fa, furulya, bot, ló, rigó, szarvas, pásztor), melyek az egész életműre kiterjedő érvénnyel reprezentálják azt a folyamatot, ahogyan a konstans szemléleti elemek és értékjelképek jelentésekben, allúziókban földúsulva mindinkább komplex metaforákká, rendszerint lét- vagy sorsszimbólumokká válnak. Az empirikus világ alkotó-elemei ezáltal népesítik és ragyogják be az imaginárius világ tájait.

Kányádi Sándor vallomásos elemektől motivált, a heroizáló, mitizáló eljárást sem nélkülöző allegorikus történelmi példázatai közül is kiemelkedik, sőt kiragogy a *Nyergestető* című, 1965-ös keltezésű vers (poéma, esetleg konfesszionális költői beszély), melynek meggyőződésem szerint az antológiákon túl az általános és középiskolai faliújságokon, központi hirdetőablakon is ott lenne a helye. (A világháló adta korlátlan lehetőségekről már nem is beszélve). Ez a sok szempontból modellszerű költemény – egyebek mellett azáltal is, hogy benne a nyelv otthonosan lakja a formát, s a verszene, a beszéddallam, a ritmikai szeg-

mentáltság rendkívül hatékonyan szolgálja a lírai történésfolyamat eszmei-erkölcsi tartalmainak befogadását – hitem szerint a szülőföldszeretet, a példaadó ősök megbecsülése és a közösségi identitás mellett a belső harmóniát, a biztonságérzetet, a lelki nyugalmat erősítő, végső soron a mentális egészséget védő, méregtelenítő és gyógyító hatású mű. És akkor már itt is vagyunk a költészet mágiájánál, a verszene, a ritmus, a nyelv egész embert átható, vigasztaló, földérintő és lélekemelő varázserejénél, ami - jó ezt újra és újra észbe vésni - soha semmi mással nem pótolható. Az irodalmi alkotásban ugyanis - ha az író, illetve költő jól végzi a dolgát - a fikció önállítása rendre fölülírja az empirikus világ tényállítását. A költő és íróember ugyanis addig-meddig ügyeskedik, mígnem kitalálja a szintiszta valóságot. Ha tehát egy irodalmi mű jól van megírva, az nyilvánvalóan része a valóságnak is. Ennek egyik ékes bizonyossága a *Nyergestető* című méltán népszerű opus.

Kányádi Sándor - a néhai jó öreg Gaál Mózesre, gyermekkorra regélőjére is emlékezz - a sokszoros túlerővel bátran szembeszálló, a szabadságáért hősi halált halt mintegy kétszáz főnyi székelynek állít emléket a versben, megénekelve egyszermind a csíkországi fenyves-erdők titkát. Ráadásul a termopütleiek példáját követő maroknyi székely védősereg és a „tanúként” megidézett fenyőfák között lényegi hasonlóság, jól felismerhető sorspárhuzam van: „meg nem adta magát székely,/ mint a szálfák, kettétörtek”. Ilyen hősiesség láttán a hatalmas hadsereggel támadó cári és császári erők is fejet hajtottak és katonai tisztelettel adóztak: „Elámult az ellenség is/ ekkora bátorság láttán,/ zászlót hajtva temette el/ a hősöket a hegy hátán”. A szerkezetében, retorizáltságában, nyelvi-poétikai megformáltságában is az érettség tökélyével ható, klasszicizált nyugalomú poéma Kányádi Sándor egyik legmegrendítőbb, a személyes és közösségi felelősségre eszméltető alkotása. A verszárlat a költőre olyannyira jellemző nyelvi minimalizáltság, stiláris tisztaság, a gondolathoz mért maximális tömörség, a természetes beszédmód művészi erényeit villantja föl: „Nem tud róluk a nagyvilág,/ hőstettükről nem beszélnek,/ hírük nem őrzi legenda,/ dicsőítő harci ének,/ csak a sírjukon nőtt fenyők,/ fönna a tetőn, a nyeregben,/ s azért zöldell az az erdő/ egész Csíkban a legszebben”. Ebben a versszelvényben az emberi hősiesség dicsérete és a csíkországi fenyves-erdők misztériuma mellett az ezerszer áldott, tisztán zengő anyanyelv és a transzszilván érték-világot kigyöngyöző szülőföld, az erdélyiség apoteózisa is hangsúlyosan van jelen.

A Nagy Gáspár által „Isten hű írástudója”-ként aposztrofált Kányádi Sándor a „fényből s gondból egyberostált ember-vándor”, akiben talán utolsó garabonciáskodó nép-költőnket és utazó verscipelőnket tisztelhetjük. Ráadásul Kovács András Ferenc *Vándor-dallam* című versének üzenete („ki éneket mond verseket/ ráolvasást a sorsra/ megsejti hogy mint rejt sebet/ szavaknak drága gyolcsa”) a művészi-emberi portré vonatkozásában - a József Attilára és Nagy Lászlóra emlékeztető altruista jelleget erősítve - újfent azt sugallja, hogy Kányádi Sándor esztétikai magatartásában a herderi paradigmához kapcsolódó tág horizontú szemlélődés, a nyelvnek, a költészetnek való elkötelezettség, a magyar ajkú közösségekért viselt egyetemleges felelősség és folytonos szolgálat a legszem-

beötölőbb vonás. Minthogy ez a fajta esztétikai magatartás észrevétlenül, de szükségszerűen a magatartás esztétikájává válik - következésképpen a formánívó is a létezési nívónak rendelődik alá -, egyáltalán nem meglepő, hogy a költő hetvenötödik születésnapjára készült, mindössze tizenhét verset számláló kötetben (*Noé bárkája felé*) a legeszeményibb vágy- és célképzeteket artisztikus szépséggel kifejező *Sóhajtás* lett a vezérvers. Ez a nyelviségében, formarendjében és konnotációjában is briliáns költemény a Kányádi-féle alkotástechnika egyik modellszerű darabja. Benne a radnóti rebbenékenység rilkei éberséggel, a József Attila-i kontempláció pedig Hölderlinre valló plaszticitással társul.

A folklór archaikus rétegeiből és az orfikus hagyományból merítő költői mágia a *Sóhajtás* című opusban a mindenség-gyökerű szemlélet, a kozmikus pillantás és az univerzális lírai részvét felhajtó erejével teremt egyszeri és egyedi, valóban kegyelemteljesnek tetsző minőséget. A lélekből kiszakadó sóhajtás voltaképpen az önkiteljesítés és világmegjobbítás, az önüdvözítés és világboldogítás fölöttébb diszkrét, visszafogott és alulstilizált igénybejelentése, ami a lét-rontás és világomlás közepette akár donquijotei hiábavalóságnak is tűnhetne, hogyha nem volna valamennyiünk természetes igénye és elemi szükséglete. Mert ugyan ki az közülünk, akinek ne lenne szüksége szomjat oltó, tiszta vízű kútra, árnyat és gyümölcsöt adó fára, a természetes idillt és életörömet kifejező madárdalra, a magánytól, sötét gondoktól, démonoktól és rettenetektől megóvó emberi-költői hangra, a világbeli utazások és felfedezések élményére, avagy a harmatozó égi világ csöppnyi öröklétet sugárzó enyhületére...? A szellemi-lelki javakkal s korlátlan művészi mágiával teljes lírai alany afféle bőségszaruként funkcionáló versében jóízű, bukolikus természetességgel, kozmikus derűvel kínálja az emberarcú-emberérdekű létezés finom nyelvi strukturáltsággal, feltételes módon megfogalmazott esélyét. A harmonikusnak és hiánytalannak álmódott költői-emberi létforma eme archetipikus modelljét teljes egészében idézem: „kútnak lenni volna jó/ utas-itatónak/ diófának vagy a fán/ füttyentő rigónak// rigófüttynek volna jó/ lenni bár egy hangnak/ jönni-menni volna jó/ akárcsak a harmat”.

Hitem szerint Kányádi Sándor fentebb elemzett versei újfent azzal a tanulsággal szolgálnak, hogy a költészet nem a lélek fényűzése, sokkal inkább a lét-teljesség forrása s a bennünk élő, fényre áhítózó gyermek elemi szükséglete.